

ПРОБЛЕМИ ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У ДОВГОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

*Р.П.Мудрак, кандидат економічних наук, старший викладач
Уманський державний аграрний університет*

Економічне зростання є однією з найважливіших суспільних проблем, до якої постійно звернута найпильніша увага економістів і політиків. Саме темпи економічного зростання визначають динаміку економічного розвитку країни, її авторитет на міжнародній арені та історичні перспективи. Економічне зростання є важливою економічною метою кожної країни. Збільшення обсягу продукції в розрахунку на душу населення означає підвищення рівня життя в країні. Економіка, що зростає, спроможна повніше задовольняти потреби людей і ефективніше розв'язувати соціально-економічні проблеми... Економічне зростання полегшує розв'язання проблеми обмеженості ресурсів. Нарешті, воно дає змогу нації зберігати державну незалежність [1].

Дослідженню теоретичних та практичних аспектів економічного зростання, як однієї із найскладніших задач економічної науки, присвячено багато наукових праць економістів минулого та сучасності. Особливого визнання дістали синтетична модель Домара-Харрода, "Інноваційна хвиля" Михайла Туган-Барановського, неокласична модель Роберта Солоу. Однак, не зважаючи на фундаментальні дослідження, проблема економічного зростання, залишається відкритою. Серед сучасних українських вчених, чії праці присвячені вищезгаданій проблематиці, можна виділити: Павловського М., Гальчинського А., Гейця В., Лукінова І., Семиноженко В., Бажала Ю., Бесєдну В., Гончара Н., Кваснюка Б. та ін.

Економічне зростання України за період 2003 року становило 9,3%. Фактична динаміка виявилася більшою навіть від оптимістичних урядових прогнозів — 4,8%. Наразі постає дуже важливе питання — чи зможе національна економіка втримати темп? Переважна більшість аналітиків сходяться на думці про

короткостроковий характер чинників економічного зростання. По-перше, це зумовлено базою для порівняння. Якщо брати дно економічної кризи, яке припадає на 1997 рік, то темпи і обсяги зростання дійсно вражаючі: з 93,4 — до 238,6 млрд. грн. або у 2,6 рази. Якщо ж нинішні успіхи порівняти з періодом, який передував спаду, то вони виглядають досить сумнівно — ВВП 2003р. становить лише 50% ВВП 1990р. Отже, власне, класичне економічне зростання, якому відповідає фаза піднесення ділового циклу, ще не наступило, а процеси, які відбуваються, є не що інше, як фаза пожвавлення. Якщо кількісні перетворення не набудуть ознак якісних (в частині модернізації основних засобів, технології виробництва, соціальних та ринкових інститутів і т. ін.), то цілком ймовірно є можливість сповільнення темпів відновлення докризового рівня виробництва з переходом у спад. Рецидив, як відомо, є набагато небезпечніший від початкової форми хвороби.

По-друге, нарощування обсягів виробництва відбувається за умови старої технологічної бази. Так, оновлення продукції машинобудування постійно зменшується: у 1990р. його частка в загальному обсязі продукції становила 6,7%, а в 2002 — 3,7%. Знижується питома вага інноваційних витрат у промисловості — з 14,2% у 1998 до 8,8% у 2002р. Зменшується впровадження прогресивних технологічних процесів — в частині маловідходних, ресурсозберігаючих та безвідходних, порівнюючи з показником 1991р., спад становить 76,4% (з 1825 до 430 в 2002р.) [2]. В умовах лібералізації внутрішнього ринку та зовнішньої торгівлі загострення конкурентної боротьби змушує підприємства до скорочення витрат. Не важко здогадатися, на чому економлять вітчизняні фірми — це надзвичайно низька заробітна плата. Тому не дивно, що на міжнародному ринку проти українських підприємств ведуться чисельні антидемпінгові розслідування — заниження вартості робочої сили — один із проявів недобросовісної конкуренції. Україна потрапляє у цей тют, тому що без підвищення заробітної плати не можна збільшити обсяги споживання, тобто досягти вищого рівня життя. Однак підвищення зарплати спричинить по-

гіршення торгових позицій на міжнародному ринку. У довгостроковій перспективі виникає і поступово збільшується розрив між сукупним попитом і сукупною пропозицією. У результаті з'являється реальна небезпека кризи викликаній дефіцитом сукупних видатків — криза недоспоживання. Українська економіка балансує на межі чергового спаду, оскільки вітчизняне виробництво зорієнтоване не на внутрішнього споживача, що є основою довгострокової стабільності, а на зовнішні ринки, кон'юнктура яких є досить нестабільною. В цьому криється третій ризик довгострокової стабільності. Аналіз динаміки промислового виробництва показує, що питома вага даної сфери економіки формує третю частину валового внутрішнього продукту, демонструючи при цьому найвищі темпи приросту: за період з 1997 по 2002рр. валова додана вартість промислового сектору зросла у 2,9 рази — з 22,9 до 66,5 млрд. грн.; за цей же період сільське господарство зросло у 2,6 рази — з 11,3 до 29,6 млрд. грн., будівництво — у 1,6 рази — з 4,8 до 7,5 млрд. грн., послуги — у 1,5 рази — з 41,9 до 62,6 млрд. грн. [2]. В структурі самого ж промислового виробництва найвищі абсолютні та відносні прирости формуються за рахунок експортноорієнтованих галузей. Так, у 2002р. питома вага валового випуску експортної групи промислових товарів у загальному валовому випуску галузей промисловості становила 35,6%. Причому сировина та напівфабрикати (металургія та хімічна промисловість) у загальній товарній структурі експорту становлять 67,7%. Незначне погіршення кон'юнктури світового ринку викликає різке скорочення попиту на такі товари. При стабільному зростанні внутрішнього ринку подібні негаразди спричиняють структурні або галузеві кризи. В українському ж варіанті може мати місце розвиток, так званої, голландської хвороби — коли переважна частина обмежених ресурсів макросистеми концентрується в експортноорієнтованих галузях і спади у світовій торгівлі обертаються загальною кризою національної економіки.

Викликає занепокоєння стан основних фондів в усіх, без виключення, галузях економіки. За даними Державного комітету статистики, на початок 2002р. ступінь зносу основних засобів

становив: у промисловості — 51,9%, сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві — 49,6%, будівництві — 52,1% [2]. Економіка наближається до свого потенційного обсягу виробництва за даної технології. Збільшення обсягів виробництва понад природний рівень можливе лише номінально, тобто за рахунок цін. В числі інших причин, цим пояснюється зростання цін на товари і послуги у відповідь на підвищення державою зарплат, пенсій та обов'язкових виплат. Українська економіка відчуває гострий дефіцит кредитних ресурсів. За дев'ять останніх років отримано прямих іноземних інвестицій на суму 24744 млн. дол. США (Польща, за приблизно цей же період, отримала у п'ять разів більше). Головними причинами небажання інвестувати українську економіку західні експерти вважають: 1) надмірну зарегульованість господарських процесів з боку держави, 2) високі кредитні ризики через низький рівень правового захисту інтересів інвесторів, 3) низьку фактичну вартісну ємність вітчизняного споживчого ринку через низький рівень платоспроможного попиту.

Відкритою залишається проблема участі банківського сектору в процесі інвестування вітчизняного виробництва. На початок 2004р. українські банки сформували понаднормативну ліквідність. Так, за даними НБУ, на 31 січня залишки на коррахунках склали 5,1 млрд. грн., збільшившись на 300 млн. грн. за тиждень. При цьому, ставки по кредитах утримуються на високих рівнях: до 1 місяця 22%, 1 місяць 22,5%, 3 місяці 23,1%, понад 3 місяці 23,3% річних [3]. Не важко зрозуміти, що переважна більшість комерційних банків обслуговує товарні операції (на це ж вказує висока швидкість обертання грошей в економіці). При чому пасивність банків на початок року пояснюється тим, що вони зорієнтовані на обслуговування зовнішніх контрактів, операції по яких активізуються ближче до кінця маркетингового року і далі. Це ще раз підтверджує небезпечно тісну прив'язку української економіки до нестійкої кон'юнктури зовнішнього ринку. Динаміка зовнішньоторговельного сальдо має стійку спадну динаміку (якщо не брати до уваги 2002р., який був нетиповим): у 2000р. позитивне сальдо склало 616,5 млн.

дол., у 2001 — 489,6 млн. дол., у 2003 — 59,4 млн. дол. У разі погіршення умов зовнішньої торгівлі велика маса готівкової гривні, яка обслуговує експорт, виявиться незабезпеченою товарною масою, що значно посилює інфляційні очікування. Так, урядові прогнози інфляції знаходяться в діапазоні 5,8 — 6,3%, але й там вважають, що це не остаточний варіант, оскільки “є передумови для подальшого росту” [4]. Турбує й те, що взагалі спотворена фінансова термінологія — в Україні банківський кредит на 1 рік вважається довгим, а кредити на 5 — 15р., без яких просто неможливе нарощування та оновлення основних засобів, є взагалі непопулярними. Хоча певні зрушення є — це споживче кредитування, яке однак на даному етапі займає досить вузький сегмент кредитного ринку в силу тих же надто високих кредитних ставок та вкороченого терміну кредиту. Наприклад, в м. Умань Черкаської області найдешевша покупка автомобіля в кредит — це придбання вітчизняної “Таврії” на таких умовах: виплата до 7 років, вартість авто — 13700 грн. плюс 35% за користування кредитом, вступний внесок — 480 грн., щомісячна оплата — 229 грн. Якщо прийняти до уваги, що середньомісячна зарплата по Черкаській області становить (на 1 січня 2003р.) 276 грн., а прожитковий мінімум — 354 грн., то стане цілком зрозуміло, що такі покупки для пересічного черкашанина як, в принципі, і для пересічного українця є не реальними.

Як українські, так і західні аналітики прогнозують зниження темпів росту ВВП — Міністерство економіки вважає реальним ріст на рівні 6-6,5% [4]. У такій ситуації державна регуляторна політика повинна спрямовуватись на стимулювання розвитку внутрішнього ринку. Якщо має місце дефіцит сукупних видатків, то адекватною є політика стимулювання сукупного попиту — причому двох його найважливіших складових: попиту домогосподарств та валових внутрішніх приватних інвестицій. В першу чергу — це збільшення попиту домогосподарств, так як далі спрацьовує принцип акселератора — збільшення або зменшення попиту у будь-який бік призводить до значно більших змін в обсязі капіталовкладень. Перший крок уже зроблено — це введення

єдиної ставки прибуткового податку з громадян. Однак такий захід не принесе очікуваного результату, якщо він не буде доповнений змінами в оподаткуванні ПДВ. Вперше ПДВ було застосовано у Франції в 1951р. для стримання витрат домогосподарств, значне зростання яких могло б викликати збурення сукупного попиту. Отже, головна місія непрямих податків — не фіскальна, а регулююча — стримування економіки, коли вона досягає піку економічного зростання, доходючи до, так званої, точки “перегріву”. Американські експерти називають це м’якою посадкою економіки. Як бачимо, практика використання ПДВ в Україні є абсолютно неадекватною економічній ситуації. Ідеальним варіантом, з точки зору стимулювання споживчих витрат населення, була б повна відміна ПДВ. Однак, зважаючи на дефіцитний бюджет, цей процес слід розтягнути в часі, для початку диференціювавши ставки ПДВ для різних груп товарів. Наприклад, в Італії найнижча ставка ПДВ коливається від 1 до 2%, і встановлюється для груп товарів першої необхідності, тоді як покупка яхти, коштовностей, дорогого автомобіля оподатковується 35% ставкою ПДВ.

Другим важливим заходом державної політики має стати створення позитивного інвестиційного іміджу України, який би стимулював притік закордонного капіталу. Для цього необхідно, в першу чергу, створити прозоре правове поле, яке б гарантувало однакові правила гри і однаковий захист прав приватної власності незалежно від національного признаку капіталу. Крім того, дії регулятивних органів повинні бути передбачувані та піддаватися прогнозу для всіх учасників інвестиційного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Панчишин С. М. Макроекономіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – 616 с.
2. Статистичний щорічник “Сільське господарство України” за 2002 рік // Державний комітет статистики України: Під загальним керівництвом Ю. М. Остапчука. – К., 2003. – 319 стор. Вих. № 08-01-6-307.
3. Руденко І. Січень позаду: слід очікувати змін // Україна_business. – №6, 9.02 – 16.02.2004. – С. 5.
4. Руденко В. Будьте уважні: інфляція вже за рогом // Україна_business. – №7, 16.02 – 23.02.2004. – С. 6